

ЛІТАРАТУРА І ЧАС

Літаратура ў кантэксте часу

Анатоль ТРАФІМЧЫК,
кандыдат філалагічных навук

“КАБ ТОЛЬКІ ХУТЧЭЙ ЗРУЙНАВАЦЬ ТОЙ ПАДЗЕЛ...”

ПРАБЛЕМА ЦЭЛАСНАСЦІ БЕЛАРУСІ Ў ПАЭТЫЧНЫМ АСЭНСАВАННІ УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ

УДК: 94 (476) "1921" + 821.161.3.09 (092)

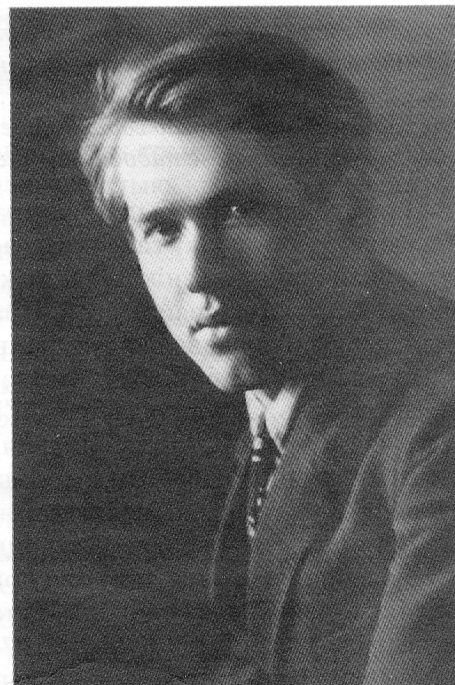
Уладзімір Дубоўка – адзін з выбітных паэтаў маладой савецкай генерацыі. Важкім яго слова аказалася і адносна самай балючай у 1920-я гг. для беларускага народа тэмы падзеленай краіны. Спачатку У. Дубоўка гарача падтрымліваў сацыялістычныя перамены. Таму і віна за падзел Беларусі ўскладалася перадусім на польскага агрэсара. Аднак у 1926 г. У. Дубоўка апублікаваў за мяжой вельмі эмацыйны верш “За ўсе краі, за ўсе народы свету...”. З гэтага і некаторых іншых вершаў У. Дубоўкі відаць цвёрдая грамадзянская пазіцыя творцы: беларускі народ мусіць сам кшталтаваць сваю долю.

Ключавыя словы: *Бацькаўшчына, Заходняя Беларусь, падзел, Расія, Польшча, вершы, ідэя, Янка Купала, гістарычны, савецкі, патрыятычны.*

Uladzimir Dubouka was one of the leading poets of the young soviet generation. His word turned out to be significant to the most painful subject for the Belarusian people in the 1920s – a divided country. U. Dubouka warmly supported socialist changes. Therefore, the blame for the partition of Belarus he put primarily on the Polish aggressor. However, in 1926 U. Dubouka published abroad a very emotional poem “For all the lands, for all the peoples of the world...”. It expressed resentment against the Soviet government because of its unfair drawing of the borders of Belarus. U. Dubouka showed the firmness of the writer’s civic position: the Belarusian people need to improve their fate.

Маладое савецкае пакаленне, хоць і прыходзіла ў літаратуру “бурапенна”, не магло пазбегнуць уплываў тых, каго прынята называць *нашаніўцамі* – на той час фактычна класікаў. Уплываў як мастацкіх, так і сацыяльна-палітычных. Нават пры іх адмаўленні, творчым супрацьстаянні ім залежнасць ад папярэднікаў была канцэптуальнай. Тэма падзелу Беларусі і нацыянальнага адзінства як адна з самых гучных на той час не магла не ўсплываць у паэзіі маладых творцаў.

З іншага боку, паэтычная моладзь Савецкай Беларусі, згуртаваная ў асноўным пад дахам літаратурнага аб’яднання “Маладняк” (1923–1928), ці не цалкам наследавала новую, рэвалюцыйную аксіялогію. Паводле яе, савецкая ўлада, увасобленая ў розных вобразах-сімвалах (напрыклад, Усходу), мела станоўчае значэнне, а польская (на Заходняй Беларусі) адназначна асуджалася. У той самы час творчасць маладых была прасякнутая непахіснаю вераю ў светлую нацыянальную і сацыяльную будучыню роднай краіны, якая тым часам перажывала трагедыю падзелу. Новае пакаленне малявала палярныя карцінкі становішча ў Заходняй Беларусі, з аднаго боку, і на савецкай зямлі – з другога. Паэтычная моладзь, прасякнутая рэвалюцыйным пафасам, была шчырая. Але малады максіmalізм за прасавецкімі настроямі не хаваў і кантраставых момантаў, якіх учэпістае вока

120

ўважлівага аналітыка знаходзіла не так і мала. Ва ўмовах, калі цензура з кожным годам толькі ўзмацняла пільнасць і строгасць, «адным з найбольш удзячных і знайшоўся тут мэтад “*пераапраананьня*”», – піша Антон Адамовіч і падае даволі шырокі спіс твораў, у якіх ён убачыў прымяненне такога метаду: паэмы “Там, дзе

кіпарысы” (1924) і “Браніслава” (1924–1929) У. Дубоўкі, аповесць “Салавей” (1927) Змітрака Бядулі, паэма “Цень Консула” (1928) Язэпа Пушчы і інш. «Асабліва часта, – сцвярджае крытык, – практыкавалася “пераапрапананьне” Савецкае Беларусі ў Заходнюю, акупаваную Польшчай. Блізу ўсе вершы, прысьвечаныя Заходняй Беларусі ў Дубоўкі, Пушчы й некаторых іншых, напісаныя гэтакім спосабам» [1, с. 530]. Думаецца, аднак, што ў прыведзеных прыкладах антысавецкасць аўтараў А. Адамовічам перабольшваецца і патрабуе больш скрупулёзнай верыфікацыі, але такі падыход мае права на існаванне.

З цягам часу антыбальшавіцкія пасажы на тэму падзеленай Бацькаўшчыны ў маладых савецкіх паэтаў гучалі часцей і часцей. А. Адамовіч акрэслівае авангардную ролю ў гэтым Уладзіміра Дубоўкі. Адметна, што паэт ва ўказаны часавы прамежак жыў галоўным чынам у Маскве, дзе актыўна займаўся беларускімі нацыянальнымі справамі. У 1922–1927 гг. ім быў створаны цыкл вершаў на заходнебеларускую тэматыку. Пазней тэксты былі аб’яднаны ў нізку “Заходняя Беларусь” [7, с. 141–174]. Без гэтай назвы, без указання на месца падзей, вырваныя з кантэксту вершы маглі мець зваротны – антысавецкі – эфект:

*Ты мне гаворыш, што долю і волю
бачыць не суджана нашай айчыне?*

.....

*Зойме айчына пасады свой у свеце,
заўтра – не будзе падобна на ўчора* [7, с. 154].

Такія радкі можна было б экстрапаляваць на ўсю краіну, у тым ліку савецкую частку. Але каб падобнай думкі не ўзнікла, дастаткова змясціць іх пад удакладняльнай назвай. Праўда, некаторыя вершы публікаваліся ў выданнях 1920-х гг. [“Ноч наплакалі бярозы”, “Імжа, і склізота, і прыкрася золь...”, “Спагадае хто” і “Балаты разьлягліся”, зборнік “Строма” (Вільня, 1923)]. Тым не менш самі па сабе яны выглядаюць хутчэй цьмяна, а пасля пазнейшага ідэйнага карэктавання праз назву раздзела гучаць па-новаму. Ствараецца ўражанне, што яна прыдуманая для адводу вачэй – ад усёй краіны. Гэта было зроблена пасля вяртання У. Дубоўкі з 27-гадовага абмежавання волі, калі паэт стаў, з аднаго боку, даволі асцярожным, але з боку іншага – хваласпёўным (ажно да ступені, за якой бачыцца іронія) на адрас так званай генеральнай лініі партыі (гл. падрабязней: [3]). Больш за тое, некаторыя вершы былі прынцыпова перароблены. Возьмем цытаваны вышэй твор, які ў першапачатковым выглядзе (1922) гучыць па-купалаўску востра, як аказалася, занадта:

*Ты дакляраеш мне долю і волю?
Мне на чужой старане трэ’ палацы?
Ты мне гаворыш, што зьлёт груганой
знішчыў мой край, сьмерць гняздо там зьвіла?..*

[10, с. 7].

Хто стаіць за першым, відавочна рытарычным, пытаннем? Польскі пан? Не выключана. Але гэтакасама – і савецкая ўлада.

Тым не менш адзначаная цьмянасць не дазваляе нам падобныя выпадкі ўпэўнена далучыць да магістральнай тэмы нашага даследавання. Хоць такіх падазронах (з прычыны не заўсёды яснай вобразнасці) вершаў ва У. Дубоўкі набярэцца яшчэ колькі. Аднак яны зацяняюцца іншымі – дзе ідэйны сэнс мае адкрыта і часта падкрэслена антыпольскі характар. Напрыклад:

*Аб чым яшчэ тады мы дбалі?
Каб вызваліць свой родны кут!
Як быццам моцна клалі палі,
а Захад – і цяпер таўкуць...
Няхай! Націсьнем на кардоны,
яшчэ не стыне ў сэрцы кроў.
Сабе яны кладуць прадонне
ў Заходняй Беларусі, скрозь...* [8, с. 192].

Праграмная важнасць палітычна-гістарычнай падзеі пакроенай радзімы ў творчасці паэта адзначалася яшчэ пры яго жыцці: “На шляху пошукаў [У. Дубоўкі] пэўнай вехаў становіцца тэма заходніх абласцей Беларусі, уваходзячы ў шырокую тэму Беларусі наогул. Гэта як бы згустак сацыяльных, гістарычных, палітычных і філасофскіх матываў усёй паэзіі Дубоўкі” [18, с. 193]. Вастрыё паэтычнага пярэа скіравана ў бок польскіх акупантаў:

*За што, за што нас доля пакарала,
парэзала на часткі дзве зару?*

*Адна зара, ой, зорка-зараніца!
у літарах БССР цвіце,
Другая ночы, ночы-начаніцы
дапамагае крыллем шалясцець* [8, с. 126].

Такія вобразы паўстаюць у паэме “Наля” (1925). Разам з тым адны з першых сімптомаў непажаданых для савецкай улады акцэнтаў заўважаны пачынаючы менавіта з гэтага ж твора. Напрыканцы паэмы “Наля” паэт «выказвае палкую надзею, што няроўнасць нацыяў, якая вядзе да антаганізму, будзе знішчана:

*Каб толькі хутчэй
зруйнаваць
той падзел –
дзяржаўны
і
недзяржаўны.*

НЕНАДРУКАВАНЫ Ё МЕНСКУ ВЕРШ.

Ніжэй падаем верш невядомага паэты, прысланы нам з Менску, верш надвычайнае дынамікі. У Менску ён ня мог быць выдрукаваны, бо востра выступаец працу большавікоў, крытыкуючы іх акупанцкую палітыку. Не прыдворная, казенная савецкая паэзія, — а гэты верш адбіваец праўдзівы настрой і думкі беларускага народу, у нестрах якога накіпаец пратэст працу камісарскіх гвалтаў. Грамадзкае значэнне верша сённяшня трудна яшчэ ацаніць: — так далёка ў будучыню сягаец думка і імкненне паэта. *Рэдакцыя.*

* * *

*За ўсе краі, за ўсе народы свету,
І што былі, і прыдуць што пасля,
Аздоблена горкім, цямляным цветам
Зазнаць нам гора лёс слава паслаў.*

*Скараліся і моўкі ўсе прымалі:
Самохаць можа прыйдзе лепшы час.
Як лісьцінку на поплаве качалі
І зневажалі чужаціны нас.*

*Калёнія праз нікалькі сталецыляў,
Наодак ненажорным зруганом...
Я прысягаю — праклянуць нас дзеці..
За аляшчаласць нашу нам праклён.*

*На плечы ганьбы мы прымлі многа:
Нявольніцтва, жабрацтва навакол.
Сьлязьмі сьлямі чужынам мьём ногі,
Заместа песен — стогны бедакоў.*

*Прыціх наш край: ад гутарака аскома...
Прыціх наш край: маўчаць, ўсе маўчаць.
Свабодай карыстаюцца сачкомі
Каб тых, хто мысліць, у вастрог саджаць.*

*Дакуль чакаць і варажыць павінны?
Пакуль раса ня высьць вочы нам...
З усіх бакоў над нашаю краінай
Спялялася нясусветная мана.*

*На нашым карку торг спраўляе сьмела
Масква з Варшавай, з Рыгай і Лівой.
І наша змучанае катан цела
Штогодна новай кроўці мяжой.
Масква сусвету вушы праішумела
Пра самавызначэнне аж да зор.
Смалянск дзе? Навель? Гомель дзе падзела?
Стварыла Гомельскі ганебны калідор.*

.....
.....
.....
.....

*Мы цацкай нейкай для чужынцаў сталі,
Пасьмешымчам для свету ўсяго,
Як быціам мала ў нашай волі сталі,
Як быціам у сэрцах нашых згас агонь.
Браты мае! Даволі ашуканства,
Гасцей да хаты выправіць пара.
З лязы заплаканыя сплячём ім кайстры
Для нарабаванага ў нас дабра.
Сьляды іх гідкія мяском насынем,
Пясочкам сьветленькім насынем іх,
Каб гэтай шумі, акупантаў-злыдніў
Апошні водгук прагучэў і сьміх.*

*А не, — дык надармо ўсё, жыцьцё надарма,
Лажыся ў ялу Сам, Народзе мой, —
Пакуль ты сам ня будзеш гаспадарыць, —
Не разьвітаешся з жабрачкай калітой.*

Менск, 29 верасня 1926 г.

Першапублікацыя верша “За ўсе краі, за ўсе народы свету...”. Беларускае культура, 1927, № 1, с. 25–26.

Тады

шавіністаў

ня будзе

нідзе

і крыўды

загояцца

раны.

Апрача паэмы “Наля”, у тым самым зборніку Дубоўкі ўпершыню была выдрукаваная й другая, жанрам аналягічная паэма “Плач навальніцы”, прысьвечаная вядомай ідэі “ўсебеларускага паўстаньня”, якая на момэнт выхаду зборніка ўжо страціла сваю актуальнасьць. Ідэя гэтая часткова закралася і ў паэме “Наля”, але “Плач навальніцы”, напісаны падчас найвышэйшага ўздыму нацыянальна-рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі (18.1.1926), прысьвечаны спэцыяльна й выключна ёй. У кожным радку гэтай, з мастацкага боку ці не наймацнейшай рэчы Дубоўкі, надзея ільсьніцца, у змаганьні народзіцца дзіва. Гэта надзея на блізкае “дзіва” аднаўленьня вольнай і адзінай Беларусі ва ўсенародным паўстаньні, гэтай “навальніцы, якая ўзвіецца для помсты праўдзівай”, натхняе паэту пафасам “праўдзівай помсты” народнай, якой поўніцца паэма, — расплаты з усімі ягонымі прыгнятальнікамі [12, с. 886–887].

Антон Адамовіч прыводзіць урывак з паэмы, прасякнуты і эмоцыямі, і ідэйнасцю: “Даруем усё, што ў стагодзьдзях крышыла... а подласьць вам вашу нацэпім на шыю, каб з вамі пайшла і ў гліну... столькі абяцанняў, столькі подлых дзеяў, што, калі паўстанем, — дзе тады вас дзенем?.. Гэта будзе помста, гэта будзе Раньне. Закасуем межы, згіне Ростань. Кон адзін: ці вы, ці мы... Гэта мы залічым, гэта — мы успомнім, калі словы стануць агнявейнай дзеяй... І за ўсе за мукі і за воцат горкі, і за ўкрыжаваньне гэтых і наступных — на ушэсьці скажа дух нязломны горда: мы пазналі радасьць, вы — пазнаеце смутак” [1, с. 887]. Крытык робіць выснову: «Усе гэтыя выпадкі, скіраваныя ў аднолькавай ступені і супраць заходне-польскіх і супраць усходне-бальшавіцкіх прыгнятальнікаў, ня толькі не гублялі сваёй актуальнасьці на момэнт зьяўленьня паэмы ў друку, але набывалі новую сілу пасля выяўленай пры раптоўным разгроме народнага руху правакацыйнасьці ўсіх “подлых абяцанняў і дзеяў”» [1, с. 887].

Паэтычнае асэнсаванне падзелу краіны У. Дубоўкам ад пачатку мела ўздзеянне на чытачоў: «Менавіта балючым характарам патрыятычнага пратэсту супраць раз’яднаньня народа ўразіла і захапіла Жылку наогул сыраватая, як на двяро-

зы погляд, паэма У. Дубоўкі “Наля”. Рэцэнзіяй у “Звяздзе” за 9 кастрычніка 1927 года Жылка ўхваляў сілу патрыятычных спавядальных маналагаў, у якіх злівалася ў адзінай светлай красе характава Беларусі з экзатычным характавам Налі, іншапляменнай дзяўчыны, якая, жывучы ў сям’і новай, савецкай, навучылася адчуваць роднасць душы з беларускім паэтам. Праўда, еднасць інтымнай і грамадзянскай тэмы ў многім засталася дэкларацыйнай. Па мастацкай сіле пераважалі ў паэме маналогі патрыятычныя, грамадзянскія» [11, с. 278], – пісаў яшчэ ў савецкі час знаўца заходнебеларускай паэзіі У. Калеснік.

Даследчык тагачаснай літаратуры М. Арочка падкрэслівае значнасць тэмы падзелу ў творчасці разгледанага аўтара: «Змястоўнасць лірычнага перажывання ў ранніх паэмах [У. Дубоўкі] абумоўлівалася тым цікавым фактам, што амаль усе яны так ці інакш звязаны з яго асабліва балячай “тэмай” разарвання Беларусі на Усходнюю і Заходнюю. Спачатку дужа верылася, што тут, на ўсходзе, у родным Менску, і сапраўды будзеца Беларускі Дом. Ды з высокіх пасадаў у Маскве, спрыяючы як мага гэтаму адраджэнскаму будаўніцтву, У. Дубоўка пільным вокам улаўліваў дзіўныя праявы знешне вонкавай тынкоўкі і абмалёўкі “этнафасаду” гэтага Дома. Спакваля ўжо чыніліся імперскія захады рабунку над свядомымі нацыянальнымі коламі інтэлігенцыі, зманьвання яе з-за мяжы да вяртання і актыўнай нібыта “адбудовы” нацыі. Над інтэлектам нацыі згушчаўся навальнічна-таталітарны гвалт» [2, с. 485].

У цэлым паэма “Наля” вытрымана ў прымальных для савецкай улады сэнсах. Некаторыя падазрэнні могуць пракрасціся ў выпадках агульных ды амбівалентных агаворак. Напрыклад, цытаваная фраза “*тады шавіністаў не будзе*” гучыць нейтральна. Але дабаўленне ў яе канцы прыслоўя “*нідзе*” падштурхоўвае да думкі, што такіх месцаў некалькі. Польшча ў іх ліку прысутнічае для тагачаснага кантэксту апыры. Хто яшчэ? Ды тыя, хто займае беларускую этнічную тэрыторыю, у тым ліку савецкая ўлада. Гэта, безумоўна, крамола.

Разважаючы над ідэямі вершаў з кнігі “Credo” У. Дубоўкі, І. Багдановіч задаецца пытаннем: ці яго аўтар «прызнае ўжо слушнасць “усходняй” канцэпцыі развіцця Беларусі, адмовіўшыся ад свайго ранейшага “ўсходне-заходняга” нейтралітэту, ці гут нешта іншае»? Да адказу даследчыцу падштурхоўвае выраз, які не будзе зразумелы шырокаму паспалітаму люду: “У песнях пабудую свой трыкліні” – гэта яшчэ адзін скразны, вызначальны вобраз-сімвал паэта. «У Дубоўкавай ідэйна-мастацкай канцэпцыі геапалітычна-

га становішча Беларусі такі вобраз мог азначаць толькі тое, што паэт бачыў сваю родную краіну Беларусь раўнапраўнай удзельніцай гістарычнага “балю” паміж Польшчай і Расіяй. ... Нягледзячы на тое што “на ўсходзе ясныя агні гараць”, усё ж Беларусь павінна крочыць сваёй гістарычнай пуцявінай, якая прывядзе яе за бяседны стол-трыкліні роўнаю сярод роўных» [3, с. 28–29].

Ступень антысавецкіх настрояў у вершах У. Дубоўкі можна было б лічыць надумана завышанай. Аднак у блізкасці да аб’ектыўнасці такіх трактовак пераконваюць далейшыя яго паэтычныя крокі.

Апагеям паэтычных перажыванняў У. Дубоўкі на тэму падзелу радзімы стаў даволі вядомы сёння верш “На ўшанаваньне новага падзелу беларускай зямлі”, які часам называюць па першых радках: “За ўсе краі, за ўсе народы свету...” (29 верасня 1926 г.). Верш з пачатку кастрычніка 1926 г. хадзіў у машынапісным варыянце сярод творчай інтэлігенцыі Мінска. Твор меў эпиграфы з вершаў Янкі Купалы і Якуба Коласа. “Пад вершам стаяў подпіс – Янка Крывічанін. Усе, хто чытаў верш, разумелі, што гэта псеўданім” [14, с. 216].

Як слушна піша сучасны беларускі гісторык А. Пашкевіч, “адкрыта антысавецкі характар твора рабіў цалкам немагчымым яго легальную публікацыю ў савецкіх падцэнзурных выданнях. Больш за тое, яго аўтару пагражала асабістая небяспека, бо, хоць магутны махавік рэпрэсій у савецкай імперыі ў той час яшчэ не паспеў разгарнуцца на поўную моц, сапраўдным палітычным плюралізмам у ёй ніколі і не пахла” [17, с. 18]. Упершыню твор быў апублікаваны без назвы і без подпісу ў віленскім часопісе “Беларуская культура” (1927, № 1). Ва ўступе да верша пад загалоўкам “Ненадрукаваны ў Менску” ад імя рэдакцыі гаварылася: “Ніжэй падаем верш невядомага паэты, прысланы нам з Менску, верш надзвычайнае дынамікі. У Менску ён ня мог быць надрукаваны, бо востра выступаець проціў бальшавікоў, крытыкуючы іх акупантскую палітыку. Не прыдворная, казённая савецкая паэзія, – а гэты верш адбіваець праўдзівыя настроі і думкі беларускага народу, у нетрах якога накіпаець пратэст проціў камісарскіх гвалтаў. Грамадзкае значэнне верша сягонья трудна яшчэ ацаніць: – так далёка ў будучыню сягаець думка і імкненне паэта” [16, с. 25].

Па-мастацку моцны памфлет стаў квінтэсэнцыяй падобных настрояў многіх беларускіх паэтаў (у тым жа годзе адбыўся “выбух” Янкі Купалы, які тады напісаў шмат сугучных вершаў; гл.: [17]). У. Дубоўка нібы ўвабраў усе папярэднія здабыткі на гэтую тэму, спадкуючы перадусім Я. Купалу (дарэчы, ён высока цаніў талент

У. Дубоўкі), што заўважна з лексікі, а таксама экспрэсіі выказвання, вобразнасці, лірычнай кампазіцыі, наяўнасці прароцкіх матываў. Такая сугучнасць прывяла нават да дыскусіі пра аўтарства [6], яно часам прыпісвалася таму ж Я. Купалу [17, с. 18]. Аўтар аддаваў належнае і Я. Коласу, узяўшы эпиграфам сёння шырока вядомую штрафу класіка “Нас падзялілі...” [13].

Прывядзем некаторыя строфы (захавана напісанне першапублікацыі):

*Скараліся і моўчкі ўсё прыймалі:
Самохаць можа прыйдзе лепшы час.
Як лісьцінку на поплаве качалі
І зневажалі чужаніцы нас.*

*Калёнія праз некалькі сталеццяў,
Надак ненажорным груганом...
Я прысягаю – праклянучь нас дзеці...
За апяшаласьць нашу нам праклён.*

*На плечы ганьбы мы прынялі многа:
Нявольніцтва, жабрацтва навакол.
Сьлязьмі сясціёр чужынцам мыем ногі,
Заместа песен – стогны бедакоў.*

*На нашым карку торг спраўляе сьмела
Масква з Варшавай, з Рыгай і Літвой,
І наша змучанае катам цела
Штогодна новай кроіцца мяжой.*

*Масква сусвету вушы прапашумела
Пра самавызначэньне аж да зор.
Смаленск дзе? Нэвель? Гомель дзе падзела?
Стварыла Гомельскі ганебны калідор [16].*

Што гэта за новы падзел? Думаецца, што тут паэт меў на ўвазе не толькі вынікі Рыжскай дамовы, але і той факт, што ў 1924 і 1926 гг. бальшавіцкі Крэмль адарыў Савецкую Беларусь далучанымі да Расіі падчас ваенных перыпетый усходнімі землямі. Пры ўсёй карысці для цэласнасці Беларусі, развіцця яе дзяржаўнасці У. Дубоўка ўбачыў чарговы свавол, з якім Масква падыходзіла да лёсу народаў – “малодшых братоў”. Яе прынцып – *divide et impera*, а не клопат пра нацыянальнае развіццё народаў, якія па-ранейшаму знаходзіліся ў “турме”, як называў Расію У. Ленін. Таму і барскі падарунак У. Дубоўка ўспрымаў неадназначна, тым больш і сапраўды, як потым выявілася, “узбуйненне” Беларусі было прадиктавана не філантропнымі намерамі бальшавікоў (спачатку яны былі супраць павелічэння рэспублікі), а перадусім звесткамі, што Польшча збіраецца палепшыць адносіны да беларускай нацыянальнай меншасці (гл. падрабязней: [19]). А самае галоўнае – Савецкая Расія вярнула далёка не ўсе беларускія этнічныя землі: вельмі шырокая паласа, прылеглая

да ўсходняй мяжы Савецкай Беларусі, уключна са Смаленскам, так і не была перададзена ў склад БССР, а зазнала асіміляцыю. Паэтычная інтуіцыя У. Дубоўкі імпульсіўным вершам пакупалаўску зрэагавала на латэнтныя па тым часе палітычныя працэсы.

Нявызначаны аўтар “Кароткага нарыса беларускага пытання” звяртае ўвагу, што “28 верасня 1926 г. урад Ковенскай Літвы заключыў з савецкім урадам дамову, згодна зь якой Савецкая Расея і Літва абавязаліся захоўваць поўны прыязны нэўтралітэт у выпадку нападу на адзін з бакоў трэцяй дзяржавы або групы дзяржаў. <...> Пра Польшчу і Віленшчыну, як і пра балтыйскія дзяржавы, у пагадненні ня згадвалася. Затое да галоўнай канвэнцыі быў далучаны адмысловы дадатак, у якім Літва атрымала ад Савецкай Расеі запэўненне, што савецкі ўрад не прызнае заняцця Віленшчыны Польшчай і лічыць Віленшчыну часткай тэрыторыі літоўскай дзяржавы, згодна з прынятымі ў галоўнай дамоў абавязкамі. Паняцце Літвы ў дадатку акрэсьлівалася межамі, вызначанымі літоўска-расейскай дамовай ад 12 ліпеня 1920 г.” [12, с. 277]. У сувязі з гэтым згаданы даследчык А. Пашкевіч, які рыхтаваў нарыс да друку, слухна мяркуе, што «менавіта заключэньне гэтай савецка-літоўскай дамовы стала штуршком для напісання ў той самы дзень (па нашых звестках, на дзень пазней. – А. Т.) беларускім паэтам У. Дубоўкам вядомага верша “На ўшанаваньне новага падзелу беларускай зямлі” (“За ўсе краі, за ўсе народы свету...”). У арыгінале верша, паводле крыніцы, былі такія радкі, апушчаныя рэдакцыяй (відаць, з самацэнзурных меркаваньняў) пры яго першапублікацыі ў 1927 г. у віленскай палянафільскай газэце “Беларуская культура». Прапушчаныя радкі тут жа прыводзяцца:

*Дзе наша Віленшчына, Нёмну хвалі?
Зь іх лупіць скуру, узяўшы ў Рызе, пан.
І сёння вось Літве замацавалі
Наш гэты край, стаптаны на дзірван*
[12, с. 277].

Гэтыя радкі пры перашадруку былі заменены кропкамі. У іншым даследаванні А. Пашкевіча гаворыцца пра інтэрпрэтацыі таго прагалу ў беларускім дыскурсе, часам даволі экзатычныя (гл. падрабязней: [17, с. 18]; у гэтай жа публікацыі названы верш У. Дубоўкі афіцыйна друкуецца ўпершыню цалкам). Але чатырохрадкоўе адшукалася ў беларускіх архівах.

Думаецца, узрушаны чарговымі палітычнымі гульнямі за спінай Беларусі, што пагражалі ёй яшчэ адным рэзаннем межаў, У. Дубоўка, ствараючы верш, кіраваўся ў цэлым падзелама і пе-

Уладзімір Дубоўка з жонкай Марыяй Пятроўнай каля сваёй хаты ў Почаце. 1958 г.

рападзеламі зямлі беларускай, якіх адбылося шмат за апошні тузін гадоў, а самае галоўнае, тая дзяльба стала працэсам і працягвалася нават у мірны час.

Варта таксама звярнуць увагу на тое, што паэт не абмяжоўваецца нараканнямі толькі на адрас адвечных прыгнятальнікаў беларускага народа – Польшчы і Расіі, далучаючы да іх дзве прыбалтыйскія новапаўсталыя дзяржавы. І тут У. Дубоўка мае рацыю: падчас Першай сусветнай і савецка-польскай войнаў кожны з суседзяў беларусаў, наколькі хапала ім сілы, прэтэндаваў на тэрыторыю, дзе не змаглі замацавацца беларускія незалежнікі. (У вершы, аднак, не фігуруе Украіна, якая адносіла Брэсцка-Пінскае Палессе да сваёй этнаграфічнай тэрыторыі, прэтэндавала на яго і нават кароткі час – у 1918 г. – мела там якую-нікую нацыянальную ўладу, – магчыма, паэт улічыў, што ўкраінцы апынуліся ў падобнай з беларусамі сітуацыі падзеленасці і савецкай няволі, таму і спачувальна абышоў паэтычнай увагай гэты гістарычны момант.)

Літаратуразнаўчыя ацэнкі твора можна выразіць словамі аднаго з найлепшых беларускіх даследчыкаў мастацкага слова другой паловы XX – пачатку XXI ст.: «Твор проста выдатны. Па сіле пратэсту супраць гвалту над паняволеным народам яго можна параўнаць хіба што з купалаўскім вершам 1922 года “Перад будучыняй”. Яўна пераклікаючыся з вялікім нацыянальным Прарокам і рызыкуючы ўсім, Дубоўка даў адзін з самых яркіх узораў патрыятычнай паэзіі, якая натхнялася думкай пра беларускую незалежнасць» [5, с. 247].

У кожным разе пры ўсім гранічным пафасе інвектыўнасці верш мае лейтматыў нацыянальнага адзінства беларускага народа. Пра гэта

сведчыць самая моцная (для ідэйнага заключэння) пазіцыя твора – апошнія два радкі:

*Пакуль ты сам ня будзеш гаспадарыць, –
Не развітаешся з жабрацкай калітой*
[16, с. 26].

Паэт не абмежаваўся адным гучным вершам. Нават у савецкім друку У. Дубоўка не баяўся казаць тое, што думаў насамрэч, прычым яшчэ і падкрэсліваючы гэта назвай верша з цыкла “Пярэсты букет” (1928) – “На правах рукапісу. Гутарка з самім сабой”:

*Я мяркую так: ня родзіць поле, –
не накормяць і суседзі вельмі.
Трэба смела моцнаю рукою
бязупынна сеяць, сеяць зерня.*

*Каб расло і красавала збожжа,
каб былі мы сытымі заўсёды.
Вось тады адчуць мы толькі зможам
радасьць чыстую і слодыч* [9, с. 48].

Нельга не заўважыць, што ў наступным вершы “Згадка пра маю бацькаўшчыну – пра Заходнюю Беларусь” аўтар, кажучы пра нядолю краіны, не суправаджае роздум верай у будучае савецкае вызваленне. Далей У. Дубоўка следам за Янкам Купалам, якому “сніліся сны аб Беларусі”, прызнаецца, што не змог перавыхавацца:

*У васнове я ўсё той-жа самы,
калі хочаце – юнацтвам хворы* [9, с. 50].

Паэт тлумачыць прычыну, указваючы праз узвядзенне жанру прыпевак у сімвал усёй культуры ўсходняга суседа, на сваю адчужанасць ад расейшчыны:

*Гадавалі дух мой не частушкі,
а легенды, песень пералівы.
Бор няспынным шалясьценнем гушкаў
то пахмурны, змроклы, то гульлівы* [9, с. 50].

А самае галоўнае: “За сабой віны не пачуваю” [9, с. 50], – прызнаецца творца, прадбачачы ў наступным вершы – “У парадку самакрытыкі (Дубоўка ў сабачую скуру ўшыўся, або наследаваньне некаторым крытыкам)” – сваю незайздросную будучыню.

«Якую ж “другую Бацькаўшчыну” шукаў паэт? – пытае сучасны даследчык Уладзімір Навумовіч. І тут жа дае адказ: – А менавіта песенна-шчодрую, адкрытую і незалежную, тую, якая здаўна жыла і доўга яшчэ будзе жыць у сэрцы паэта, згадка пра якую ніколі не згасне ні ў тайзе, ні ў снягах, ні ў палярнай начы»

[15, с. 86]. Такой магла быць толькі цэласная Беларусь.

Аўтарытэтныя даследчыкі творчасці У. Дубоўкі, да якіх у прыватнасці адносіцца Д. Бугаёў, таксама пагаджаюцца з наяўнасцю падтэкстаў у творах паэта. На адзін з іх вучоны ўказвае:

*Ніколі не кленчы нядолі,
напасці літанняў не шлі...
Даволі накоры, даволі
качацца ў пылу на зямлі* [8, с. 154].

«Праўда, – піша літаратуразнавец, – тыя радкі фармальна звязваюцца з рэчаіснасцю Заходняй Беларусі, але абарона чалавека была яшчэ больш неабходнай у Краіне Саветаў» [5, с. 246].

Не варта падрабязна нагадваць, як савецкая ўлада «ацэньвала» падобную творчасць. Верш «За ўсе краі, за ўсе народы свету...» У. Дубоўкі стаў адной з галоўных падстаў таго, што аўтар прабыў больш чым чвэрць стагоддзя ў зняволенні, далёка ад Бацькаўшчыны. Тым не менш яго дух заставаўся нязломным. «У перасыльнай турме Волагды Дубоўка напісаў «Песні беларускіх выгнанцаў», якія сталіся запраўдным гімнам ссыльных беларусаў. Гімн, дзякуючы выгнанцам, выйшаў на «волю», захававшы ў людзкой памяці й праз гады быў выдрукаваны ў беларускай эміграцыйнай прэсе. Увесь тэкст незамакавана антыбальшавіцкі:

*Забраны ў няволю з Забранага Краю,
Узяты за краты з спустошаных хат...
Для нас пачалася часіна ліхая,
Мой родны, мой бедны пакрыўджаны брат.
Жыве наш народ, як гарох пры дарозе,
Прасьвету ня бачыць у гэтым жыцці:
Учора на працы, сягоння ў вастрозе,
А заўтра за працу ў выгнаньне ісьці...*

*Ніколі й нідзе Беларусь не загіне,
Ніколі й нідзе Беларусь не памрэ.
Ні ў турмах, ні ў канцах, ні ў клятых краінах,
Ні ў дзікім прыгоне, ў маскальскім ярме!
Сячэце, сячэце высокія хвоі,
Пілуйце вы дошкі адна ў вадну:
Зьбянтэжаны вораг ня знае спакою –
Сабе ўжо самому складае труну...*

[1, с. 1002–1003].

«Па сіле выкрывальніцкага пафасу такія строфы нікольні не ўступаюць вершу «За ўсе краі, за ўсе народы свету», – такую высокую ацэнку даў твору Д. Бугаёў [5, с. 251]. Са свайго боку адзначым, што крыніцай абуральных пацужыяў стала таксама гістарычная доля Беларусі, якую імкнуліся панявольіць з розных бакоў.

Пагодзімся з І. Багдановіч: «Канцэпцыя Беларускага Шляху для Дубоўкі заўжды была звяза-

на з ідэяй незалежнасці... Яго палітычны вектар не меў «усходняга» ці «заходняга» накірунку» [4, с. 28]. Тым больш непрымальным для паэта быў падзел краіны. Нават у памежных абставінах (паводле Сартра) пазбаўлення волі і смяротнай пагрозы пазіцыя творцы аказалася нязломнай.

Спіс літаратуры

1. **Адамовіч, А.** Да гісторыі беларускае літаратуры / А. Адамовіч. – Менск : Выдавец ІП Зьміцер Колас, 2005. – 1464 с.

2. **Арочка, М. М.** Уладзімір Дубоўка / М. М. Арочка // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ ст. : у 4 т. / НАН Беларусі, АДДЗ-не гуманітар. навук. і мастацтваў, Ін-т літ. імя Я. Купалы ; навук. рэд. У. В. Гніладмёдаў, В. А. Каваленка. – Мінск : Беларус. навука, 1999–2003. – Т. 2 : 1921–1941. – 1999. – С. 475–491.

3. **Багдановіч, І.** «На дзіды сэрца накалю...» / І. Багдановіч // Збор твораў : у 2 т. / У. Дубоўка. – Мінск, 2017. – Т. 1 : Вершы. Паэмы. Пераклады ; Там, дзе кіпарысы ; Кругі ; І пурпуровых ветразяў узвівы ; Браніслава ; Штурмуйце будучыні аванпосты! ; Свінцовы век. – С. 7–36.

4. **Багдановіч, І. Э.** Паэзія 20-х гадоў / І. Э. Багдановіч // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ ст. : у 4 т. – Мінск : Беларус. навука, 1999–2003. – Т. 2. – С. 25–48.

5. **Бугаёў, Д. Я.** Уладзімір Дубоўка : кніга пра паэта / Д. Я. Бугаёў. – Мінск : Беларус. навука, 2005. – 322, [2] с.

6. **Давідоўскі, Д.** Вяртанне творчасці Уладзіміра Дубоўкі / Д. Давідоўскі // Бібліятэчны свет. – 2004. – № 1. – С. 20–22.

7. **Дубоўка, У.** Выбраныя творы / У. Дубоўка ; прадм. П. Глебкі. – Мінск : ДВБ. Рэд. маст. літ., 1959. – 328 с.

8. **Дубоўка, У.** Збор твораў : у 2 т. / У. Дубоўка. – Мінск, 2017. – Т. 1. – 484 с.

9. **Дубоўка, У.** Пярэсты букет / У. Дубоўка // Узвышша. – 1929. – № 1. – С. 48–50.

10. **Дубоўка, У.** Строма : вершы / У. Дубоўка. – Вільня : выданне «Нашай Будучыні», 1923. – 27, [1] с.

11. **Калеснік, У.** Ветразі Адысея : Уладзімір Жылка і рамантычная традыцыя беларускай паэзіі / У. Калеснік. – Мінск : Маст. літ., 1977. – 325 с.

12. **Кароткі нарыс беларускага пытаньня** // ARCHE. – 2007. – № 11. – С. 104–421.

13. **Кашко, Р. Г.** Уладзімір Дубоўка. Звесткі пра жыццё і творчасць паэта. Асноўныя матывы лірыкі [Электронны рэсурс] / Р. Г. Кашко. – Рэжым доступу : <http://school2.na.by/uroki/10.doc>. – Дата доступу : 03.05.2011.

14. **Міхнюк, У.** Вязень сумлення / У. Міхнюк // Польша. – 1996. – № 2. – С. 215–272.

15. **Навумовіч, У.** Адзіная справа жыцця / У. Навумовіч // Польша. – 2012. – № 12. – С. 82–90.

16. **Ненадрукаваны ў Менску верш** // Беларуская культура. – 1927. – № 1. – С. 25–26.

17. **Пашкевіч, А.** «Дзе наша Віленшчына, Нёмну хвалі?» / А. Пашкевіч // Наша Ніва. – 2016. – 20 кастр. – С. 18–19.

18. **Перкін, Н. С.** Шляхі развіцця беларускай савецкай літаратуры 20–30 гг.: праблемы сацыялістычнага рэалізму / Н. С. Перкін. – Мінск : Выд-ва Акадэміі навук БССР, 1960. – 394, [2] с.

19. **Трафімчык, А.** Да праблемы дзяржаўнасці распалавіненай Беларусі ў міжваенны перыяд : палітыка Крамяля / А. Трафімчык // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – Białystok, 2008. – № 29. – С. 115–129.

20. **Трафімчык, А.** «Раз абсеклі Беларуса Маскалі ды Ляхі...» : Падзел Беларусі 1921 года ў паэтычным асэнсаванні Янкі Купалы / А. Трафімчык // Дзеяслоў. – 2012. – № 2. – С. 275–294.